

Հայաստանի կենսաբ. հանդես, 2(63), 2011

CRATAEGUS ՑԵՂԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ԴԵՐՈ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԵՆԴՐՈՖԼՈՐԱՅԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Մ.Վ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտ
samerine@mail.ru

Հայաստանում աճում է *Crataegus* L. (Rosaceae) ցեղի 22 տեսակ: *C. susanykleinae* Gabrielian et Sargsyan, *C. x ulotricha* Pojark. ex Gladkova, *C. x razdanica* Pojark. ex Sargsyan, *C. gabrieliana* Pojark. ex Sargsyan տեսակները հանդիսանում են Հայաստանի էնդեմիկներ: Հոդվածում բերվում են տվյալներ սզնիների աճման պայմանների և տարածման մասին:

Crataegus L. (Rosaceae) – Հայաստանի ֆլորա

В Армении произрастает 22 вида рода *Crataegus* L. (Rosaceae). Виды *C. susanykleinae* Gabrielian et Sargsyan, *C. x ulotricha* Pojark. ex Gladkova, *C. x razdanica* Pojark. ex Sargsyan, *C. gabrieliana* Pojark. ex Sargsyan являются эндемиками Армении. В статье приводятся сведения о произрастании и распространении видов боярышников.

Crataegus L. (Rosaceae) – флора Армении.

There are 22 species of the *Crataegus* L. (Rosaceae) in Armenia. *C. susanykleinae* Gabrielian et Sargsyan, *C. x ulotricha* Pojark. ex Gladkova, *C. x razdanica* Pojark. ex Sargsyan, *C. gabrieliana* Pojark. ex Sargsyan species are endemics of Armenia. The data on habitats and distribution of hawthorns in Armenia were adduced.

Crataegus L. (Rosaceae) – flora of Armenia

Հայաստանի դենդրոֆլորայի հարուստ տեսակային կազմը պայմանավորված է յուրահատուկ աշխարհագրական դիրքով և անտառաբուսական պայմանների մեծ բազմազանությամբ: Ռելիեֆի խիստ կտրտվածության և ուղղաձիգ գոտիականության շնորհիվ Հայաստանի անտառները բնութագրվում են հարուստ ու բազմազան տեսակային կազմով և անտառային համակեցություններով: Հայաստանի դենդրոֆլորայի կազմում առաջատար դեր է խաղում Վարդագգինների (Rosaceae) ընտանիքը: Այն ներկայացված է 18 ցեղի պատկանող 102 տեսակներով, ինչը կազմում է դենդրոֆլորայի տեսակների ընդհանուր քանակի 31.5% [1]: Ընտանիքը ներկայացնող *Pyrus*, *Sorbus*, *Crataegus*, *Cotoneaster*, *Rubus* և *Rosa* ցեղերը մեծ նշանակություն ունեն Հայաստանում՝ տարբեր բուսական համակեցությունների առաջացման մեջ:

Իր տեսակային կազմով և տաքսոնոմիական բազմազանությամբ, սզնին (*Crataegus*) հանդիսանում է Rosaceae ընտանիքի խոշոր ցեղերից մեկը: Այդ ցեղի ներկայացուցիչներն աճում են Հյուսիսային կիսագնդի բարեխառն գոտում: Տարբեր հեղինակների տվյալներով ցեղը ներառում է 150-1200 տեսակ: Հայաստանում, աճելով ցածր, միջին և բարձր լեռնային գոտիներում, սզնիները մեծ դեր ունեն դենդրոֆլորայի ձևավորման գործում՝ հանդիսանում են մի շարք անտառային համակեցությունների կարևորագույն տարր, կազմում են ենթանտառ այլ ցեղերի ներկայացուցիչների հետ, աճում են արիդային նոսրանտառներում, լեռնային գետերի առափնյա թավուտներում:

Սզնիները հանդիսանում են արժեքավոր բուսական ռեսուրս: Սզնու որոշ տեսակներ տալիս են համեղ և սննդարար պտուղներ, որոնք հարուստ են շաքարներով, օրգանական թթուներով, հանքային աղերով և վիտամիններով: Դեռ վաղ ժամանակներից մարդիկ այն օգտագործել են սննդի, ժողովրդական բժշկության մեջ: Սզնու արմատի և կեղևի թուրմով ներկել են թելեր: Ներկայումս էլ սզնիներն ունեն մեծ տնտեսական նշանակություն: Չորադիմացկուն և ցրտադիմացկուն տեսակներն օգտագործվում են որպես պատվաստակալ խնձորենու, տանձենու, սերկևիլենու բարձրարժեք տորտերի ստացման համար, գեղազարդ տեսակները պիտանի են քաղաքների և բնակավայրերի կանաչապատման, կենդանի ցանկապատերի ձևավորման համար: Կարծր և ամուր բնափայտից պատրաստում են կահույք, ատաղձագործական գործիքներ: Ծնորիկով իրենց դիմացկունության, սզնիների որոշ ներկայացուցիչներ հեռանկարային են Հայաստանի ստորին և միջին լեռնային գոտիներում արդյային դենդրոպարկերի ստեղծման համար [1]:

Տարածաշրջանի դենդրոֆլորան ուսումնասիրած մի շարք հեղինակների աշխատություններ պարունակում են հարուստ տեղեկություններ Հայաստանի սզնիների վերաբերյալ [3, 4, 11, 12]: Հաշվի առնելով սզնիների գործնական մեծ նշանակությունը տնտեսության և բժշկության մեջ առավել նպատակային օգտագործման համար, ուսումնասիրել ենք Հայաստանում աճող սզնիների տեսակային կազմը:

Նյութ և մեթոդ: Ուսումնասիրության համար նյութ են հանդիսացել ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտի (ERE), ՌԴ ԳԱ Վ.Լ. Կոմարովի անվան բուսաբանության ինստիտուտի (LE), Ն.Ի. Վավիլովի անվան բուսաբանության ինստիտուտի (WIR), ՌԴ ԳԱ Տիգրիսի անվան Մոսկվայի Գլխավոր բուսաբանական այգու (WHA), Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանի (MW), Վրաստանի ԳԱ բուսաբանության ինստիտուտի (TBI), և Վրաստանի պետական թանգարանի (TGM) բուսապահոցներում պահպանվող հերբարիումային նմուշները: Ուսումնասիրվել են տեսակների տիպերը, բոլոր նյութերը Կովկասից, Իրանից և Թուրքիայից, որոնք պահվում են վերը նշված բուսապահոցներում:

Դաշտային ուսումնասիրությունները և սեփական հավաքները կատարվել են 2005–2010 թթ. ժամանակահատվածում երթուղային և ստացիոնար մեթոդներով: Աշխատանքում օգտագործվել է համեմատական մորֆոլոգիական մեթոդը: Տեսակների տարածվածության սահմանները ճշտելու համար օգտվել ենք հարևան երկրների քաղաքներից [13,14]: Հայաստանի ֆլորիստիկ շրջանների բաժանումը կատարվել է ըստ Թախտաջյանի [10]:

Արդյունքներ և քննարկում: Հետազոտությունների արդյունքում ճշտվել է Հայաստանում աճող սզնիների տեսակային կազմը, սինոնիմիկան, նկարագրվել են գիտության համար երեք նոր տեսակ՝ *C. susanykleinae* Gabrielian et Sargsyan [2], *C. gabrielianae* Pojark. ex Sargsyan [7], *C. x razdanica* Pojark. ex Sargsyan [7], բացահայտվել են Հայաստանի ֆլորայի համար նոր տեսակներ՝ *C. microphylla* K. Koch [5], *C. pallasii* Griseb. [5], *C. eriantha* Pojark. [5], *C. stevenii* Pojark. [8], *C. pojarkoviae* Kossych [8], հաստատվել է *C. szovitsii* Pojark. տեսակի առկայությունը Հայաստանի ֆլորայում [5], ընդունվել են *C. tournefortii* Griseb. [6], *C. rhipidophylla* Gand. [9] տեսակների անվանումների գերակայությունը: Ճշտվել են սզնու տեսակների տարածման սահմանները, ինչպես նաև հայտնաբերվել են մի շարք տեսակների համար տարածման նոր շրջաններ:

Հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է, որ Հայաստանում սզնիները ներկայացված են 22 տեսակով, որոնք պատկանում են 3 սեկցիաների:

Genus *Crataegus* L., Սզնի, Ալոնդենի, 1753, Sp. Pl. 1: 475, p.p.

Սեկցիա 1. *Crataegus*

Տերևաթափ ծառեր կամ թփեր են: Ունեն կարճ, քիչ քանակությամբ երկար փշեր, երբեմն փշերը բացակայում են: Տերևները պարզ են, բլթակավոր, տերևաթիթեղը ամբողջաէջ է, ատամնաէջ, սղոցաէջ կամ անհամաչափ ատամնաէջ, թավոտ կամ մերկ: Տերևակոթունը 1,5—2 (4) անգամ կարճ է տերևաթիթեղից: Ծաղկաբույր բազմաձաղիկ պարզ կամ բարդ վահանիկ է, հազվադեպ՝ հովանոց: Փռնաթիթերը սպիտակ են, վարդագույն, կարմիր, մանուշակագույն: Պտուղները գնդաձև են, օվալաձև, զլանաձև, գույնը տարբեր տեսակների մոտ տարբեր է՝ բաց կարմիրից մուգ կարմիր, կարմրագորշագույն, մինչև սև, 1—2 (3) կորիզներով: Կորիզները ներքին կողմից թույլ փոսիկավոր են կամ գրեթե հարթ, դրսի կողմից՝ 1–3 երկարավուն ակոսիկներով: Պտղամիսը դեղին է, հյութալի կամ այլուրալի:

Տիպը՝ *C. rhipidophylla* Gand.

1. *C. atrosanguinea* Pojark. 1939, Фл. СССР 9, Addenda 8: 504. – Ս. մուգ արնագույն:

Ծառ է 8-10 (12) մ բարձրության: Աճում է լեռնային գետերի զառիթափերին, բացատներում և մացառուտներում: Հանդիպում է ցածր և միջին լեռնային գոտիներում 800-1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Армения, сел. Норк близ Еревана, 14.10.1937, n 380, А.Пояркова”. Holo.: LE!, iso.: LE!

Տարածված է Հարավային Անդրկովկասում, Անատոլիայում, Իրանում: Հայաստանում հանդիպում է Լոռու, Երևանի, Դարեղեգիսի և Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

2. *C. caucasica* K. Koch 1853, Verh. Ver. Beford. Gartenb. Konigl. Preuss. Staaten, N.R. 1: 286. (Ս. կովկասյան:

Բարձր թուփ է կամ փոքր ծառ 2-5 մ բարձրության: Աճում է միայնակ կամ խմբերով բացատներում, առափնյա թփուտներում, մացառուտներում: Հանդիպում է ցածր և միջին լեռնային գոտիներում 800-1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին, հոկտեմբերին:

Տիպը. Caucasus, Wilhelms s. n. (holotype: B, destroyed). – Նեոտիպը առանձնացրել է Н. Riedl-ը [14]: “Азербайджан, окр. г. Кировабада. Каменистый склон с редкими кустарниками, близ устья реки Мал. Кюрай-чай (пониже с. Чайкенд) 27.09.1937, leg. et det. Пояркова, № 288”. Neotyp. LE!

Տարածված է Անդրկովկասում, Իրանում: Հայաստանում հանդիպում է Լոռու, Իջևանի, Ապարանի, Երևանի, Գեղամա, Դարեղեգիսի և Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

3. *C. meyeri* Pojark. 1939, Фл. СССР 9, Addenda 8: 500. – Ս. Մեյերի:

Բարձր թուփ է կամ ծառ 2-6 (8) մ բարձրության: Աճում է բացատներում, մացառուտներում, արիդային նոսրանտառներում, քարքարոտ լեռնալանջերին: Հանդիպում է ցածր, միջին և բարձր լեռնային գոտիներում 800-2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Ереванский р-н. Заросли кустарников на каменистых склонах монастыря Гехарт. 11.10.1936, № 792. А. Пояркова”. Holo.: LE!, iso.: ERE!

Տարածված է Արևելյան Կովկասում, Անդրկովկասում, Անատոլիայում, Իրանում: Հայաստանում հանդիպում է Լոռու, Իջևանի, Արագածի, Սևանի, Երևանի, Գեղամա, Դարեղեգիսի, Զանգեզուրի և Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

4. *C. eriantha* Pojark. 1939, Фл. СССР 9, Addenda 8: 500. – Ս. մազմզոտածաղիկ:

Թուփ է 3-5 մ բարձրության: Աճում է արիդային նոսրանտառներում, մացառուտներում:

Հանդիպում է ցածր և միջին լեռնային գոտիներում 800-1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “In declivibus prope fluvium Gandscha, disRICTUS Airum, 01.05.1844. n° 1399 Flora Transcauc. Legit. Dr. Kolenati”. Holo.: LE!, iso.: LE!

Տարածված է Արևելյան Կովկասում, Արևելյան և Հարավային Անդրկովկասում: Հայաստանում հանդիպում է Երևանի, Զանգեզուրի և Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

5. *C. rhipidophylla* Gand. 1871, Bull. Soc. Bot. France 18: 447. – Ս. հովհարատերև:

Բարձր թուփ է կամ ծառ 3-8 մ բարձրության: Աճում է բացատներում, ենթանտառում, քարքարոտ լեռնալանջերին, գետերի առափնյա հովիտներում: Հանդիպում է ցածր, միջին և բարձր լեռնային գոտիներում 800-2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիս, հունիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին:

Տիպը. “France, Rhone, Liergues, a la Combe, 2 Oct. 1870, Gandoger”. Holo.: LY.

Տարածված է Եվրոպայում, Ղրիմում, Կովկասում, Անատոլիայում: Հայաստանում հանդիպում է բոլոր ֆլորիստիկ շրջաններում, բացի Վերին Ախուրյանից:

6. *C. pseudoheterophylla* Pojark. 1939, Фл. СССР 9, Addenda 8: 506. – Ս. կեղծ տաքատերև:

Բարձր թուփ է կամ ծառ 3-5 մ բարձրության: Աճում է թփուտներում, մացառուտներում, ենթանտառում, քարքարոտ լեռնալանջերին: Հանդիպում է միջին և բարձր լեռնային գոտիներում 1200-2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին:

Տիպը. “Ереванский р-н, окр. монастыря Гехарт. Каменистый склон с кустарниками. 11.10.1936, № 793. А. Пояркова”. Holo.: LE!, iso.: LE!

Տարածված է Ղրիմում, Արևմտյան Կովկասում, Դաղստանում, Անդրկովկասում, Անատոլիայում, Հյուսիսային Իրանում, Աֆղանստանում: Հայաստանում հանդիպում է Լոռու, Իջևանի, Երևանի, Գեղամա, Դարեղեզիսի, Զանգեզուրի և Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

7. *C. microphylla* K. Koch 1853, Verh. Ver. Beford. Gartenb. Konigl. Preuss. n. s. 1: 288. – Ս. մանրատերև:

Թուփ է 1–2.5 մ բարձրության: Աճում է բացատներում, թփուտներում: Հանդիպում է ցածր և միջին լեռնային գոտիներում 800–1200 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին:

Տիպը. “Talish, ad marginem sylverum prope Lenkoran, 1838, Hohenacker s. n.”. Holo.: W, iso.: BM.

Տարածված է Արևելյան Եվրոպայում, Ղրիմում, Արևմտյան Կովկասում, Դաղստանում, Անդրկովկասում, Անատոլիայում, Իրանում, Իրաքում: Հայաստանում հանդիպում է Իջևանի և Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

8. *C. pallasii* Griseb. 1843, Spicil. Fl. Rumel. et Bithyn. 1: 89. – Ս. Պալլասի:

Թուփ է 1.5–3 մ բարձրության: Աճում է բացատներում, մացառուտներում, քարքարոտ լեռնալանջերին: Հանդիպում է միջին լեռնային գոտում 1200–1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Sarepta Pallas s. n.”. Holo.: LE!

Տարածված է Արևելյան Եվրոպայում, Ղրիմում, Դաղստանում, Արևելյան և Հարավային Անդրկովկասում, Անատոլիայում: Հայաստանում հանդիպում է Երևանի, Գեղամա, Դարեղեզիսի և Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

9. *C. stevenii* Pojark. 1939, Фл. СССР 9, Addenda 8: 505. – Ս. Ստեվենի:

Թուփ է 1.5–2 մ բարձրության: Աճում է բացատներում, քարքարոտ լեռնալանջերին: Հանդիպում է ցածր լեռնային գոտում 800–1200 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին:

Տիպը. “Tauria, Alushta, N. Puring”. Holo.: LE.

Տարածված է Ղրիմում, Հարավային Անդրկովկաս, Անատոլիայում: Հայաստանում հանդիպում է Իջևանի և Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

10. *C. x zangezura* Pojark. 1939, Фл. СССР 9 Addenda 8: 508 (*Crataegus pentagyna* x *Crataegus pseudoheterophylla*). – Ս. զանգեզուրի:

Թուփ է 1.5–2.5 մ բարձրության: Աճում է բացատներում, նոսրանտառներում, մացառուտներում: Հանդիպում է ցածր, միջին և բարձր լեռնային գոտիներում 800–2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Зангезур, окр. г. Горис. В кустарниковых зарослях в нижней части склона ущелья реки Горис-чай. 21.09.1936г., № 540. А. Пояркова”. Holo.: LE!, iso.: LE!

Տարածված է Նախիջևանում: Հայաստանում հանդիպում է Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջանում:

11. *C. x armena* Pojark. 1939, Фл. СССР, 9, Addenda 8: 509 (*Crataegus meyeri* x *Crataegus rhipidophylla*). – Ս. հայկական:

Թուփ է 2–2.5 մ բարձրության: Աճում է արիդային նոսրանտառներում, մացառուտներում, լեռնալանջերին: Հանդիպում է ցածր, միջին և բարձր լեռնային գոտիներում 800–2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Армения, Мегринский район, с. Личк, на каменистом склоне с кустарниками, по краю Мегринской дороги. 1.10.1936, n 754. А. И. Пояркова”. Holo.: LE!, iso.: LE!

Տարածված է Հարավային Անդրկովկասում և Հյուսիսային Իրանում: Հայաստանում հանդիպում է Երևանի, Գեղամա, Դարեղեզիսի, Զանգեզուրի և Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

12. *C. x ulotricha* Pojark. ex Gladkova 1996, Новост. сист. высш. раст. 30: 96 (*Crataegus meyeri* x *Crataegus pentagyna*) – Ս. զանգրամազիկավոր:

Բարձր թուփ է կամ փոքր ծառ 2–5 մ բարձրության: Աճում է ենթանտառում, նոսրանտառներում: Հանդիպում է միջին լեռնային գոտում 1200–1800 մ ծ.մ.բ.:

Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Зангезур, подъем от г. Гориса к сел. Шинуайр. Редколесье на южн. склоне к р. Шакараджур. 1400 – 1500 м над ур.м. 30.09.1961. А. Пояркова”. Holo.: LE!, iso.: LE!

Հայաստանում հանդիպում է Ջանգեզուրի ֆլորիստական շրջանում: Հայաստանի էնդեմ է:

13. *C. x razdanica* Pojark. ex Sargsyan 2009, Фл., растит., раст. рес. Армении 17: 12 (*Crataegus atrosanguinea* x *Crataegus pseudoheterophylla*). – Ս. հրազդանյան:

Բարձր թուփ է կամ փոքր ծառ 3–5 մ բարձրության: Աճում է գետերի ափամերձ թավուտներում: Հանդիպում է միջին լեռնային գոտում 1200–1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին:

Տիպը. “Армянская ССР, с. Арабкир, сев. склон к р. Раздан, древесно-кустарниковые заросли, 10.09.1961, А. Полякова. № 10”. Holo.: LE!, iso.: LE!

Հայաստանում հանդիպում է Երևանի ֆլորիստական շրջանում: Հայաստանի էնդեմ է:

Սեկցիա 2. *Pentagyna* C. K. Schneid. 1906, Ill. Handb. Laubh. 1: 768.

Ծառեր են մինչև 10 մ բարձրության: Փշերը քիչ են, կամ բացակայում են: Տերևները ձվաձև են, լայն ձվաձև, թույլ ատամնաեզր, թավոտ կամ մերկ: Ծաղկաբույլը բարդ վահանիկ է: Պտուղները սև են, պտղամիսը կարմիր է: Փռնանոթները կարմիր են: Կորիզները թվով 3–5, եռանիստ, ներքին կողմից հարթ, դրսից՝ թույլ արտահայտված երկարավուն ակոսիկներով: Բաժակաթերթերը պտղակալման ժամանակ ցցված են կամ թույլ ներքև թեքված:

Տիպը՝ *C. pentagyna* Waldst. et Kit. ex Willd.

14. *C. atrofusca* (K. Koch) Kassumova 1991, Бот. журн. 76, 7: 986. – Ս. մուգ գորշագույն:

Ծառ է 3–10 մ բարձրության: Աճում է կաղնու և հաճարի անտառների ենթանտառում, բացատներում: Հանդիպում է ցածր և միջին լեռնային գոտիներում 800–1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին:

Տիպը. “Steven s. n.”. Holo.: LE!

Տարածված է Ղրիմում, Արևելյան Կովկասում, Արևելյան և Հարավային Անդրկովկասում: Հայաստանում հանդիպում է Լոռու, Իջևանի, Սևանի, Դարեղեզիսի, Ջանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

15. *C. pentagyna* Waldst. et Kit. ex Willd. 1800, Sp. Pl. 2, 2: 1006. – Ս. հինգսունականի:

Ծառ է 3–8 (12) մ բարձրության: Աճում է բացատներում, ենթանտառում: Հանդիպում է ցածր և միջին լեռնային գոտիներում 800–1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Hungary/Yugoslavia. In Dunato et Syrmio (Danube and Serbia), Kitaibel s. n.”. Holo.: B-W

Տարածված է Արևմտյան Եվրոպայում, Ղրիմում, Կովկասում (բացի Նախիջևանից): Անատոլիայում, Իրանում: Հայաստանում հանդիպում է Լոռու, Իջևանի, Ջանգեզուրի, Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

16. *C. susanykleinae* Gabrielian et Sargsyan 2009, Фл., растит., раст. рес. Армении 17: 10. – Ս. Սյուզանկլեյնի:

Ծառ է կամ բարձր թուփ 3–10 մ բարձրության: Աճում է բացատներում, նոսրանտառներում: Հանդիպում է միջին և բարձր լեռնային գոտիներում 1200–2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է մայիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին:

Տիպը. “Armenia, Chosrov reservatum, prope ruinas Surb Stephanos ecclesiam, in silvis raris xerophyticis. Leg. et det. E. Gabrielian, 17.10.1978, ERE № 170576”. Holo.: ERE!, iso.: ERE!, LE!

Հայաստանում հանդիպում է Երևանի և Գեղամա ֆլորիստական շրջաններում: Հայաստանի էնդեմ է:

Սեկցիա 3. *Azaroli* Loud. 1838, Arbor. frutic. Brit. 2: 826.

Թփեր են՝ լավ զարգացած, բազմաքանակ կարճ և երկար փշերով, տերևները ձվաձև են, բազմակի խորը կտրտված բլթակներով, տերևները թավոտ են:

Ծաղկաբույլը բարդ վահանիկ է, հաճախ թավոտ առանցքներով: Փռնանոթները սպիտակ են: Պտուղները կլոր են, հաճախ բևեռներից սեղմված, դեղին, նարնջագույն, կարմիր: Կորիզները թվով 2 – 5, ներքին կողմից հարթ, դրսից՝ թույլ արտահայտված ակոսիկներով:

Տիպը՝ *C. azarolus* L.

17. *C. orientallis* Pall. ex M. Bieb. 1808, Fl. Taur. – Caucas. 1: 387. – Ս. արևելյան:

Թուփ է 1–3 մ բարձրության: Աճում է քարքարոտ լեռնալանջերին, արիդային նոսրանտառներում՝ միայնակ, կամ այլ տեսակների հետ կազմում է մացառներ: Հանդիպում է ցածր, միջին և բարձր լեռնային գոտիներում 800–2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ սեպտեմբերին, հոկտեմբերին:

Տիպը. “...frequens in Tauria meridionalis collibus Ponto euxino adjacentibus, Marshall von Bieberstein s. n.”. Holo.: BM.

Տարածված է Հարավային Եվրոպայում, Ղրիմում, Կովկասում, Անատոլիայում, Իրանում, Միջին Ասիայում: Հայաստանում հանդիպում է Շիրակի, Արագածի, Սևանի, Երևանի, Գեղամա, Դարեղեգիսի, Զանգեզուրի և Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

18. *C. pontica* K. Koch 1853, Verh. Ver. Beford. Gartend. Konigl. Preuss. N. R. 1: 269. – Ս. պոնտական:

Ծառ է 4–8 մ բարձրության: Աճում քարքարոտ լեռնալանջերին, արիդային նոսրանտառներում, առաջացնում է մացառներ այլ տեսակների հետ: Հանդիպում է ցածր և միջին լեռնային գոտում 800–1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Turkey, Prov. Coruh, in der Nahe von Ardanucz, 28.08.1843, K. Koch 187”. Holo.: B.

Տարածված է Կենտրոնական Կովկասում, հարավային Անդրկովկասում, Անատոլիայում, Իրանում, Իրաքում, Միջին Ասիայում: Հայաստանում հանդիպում է Երևանի, Գեղամա, Դարեղեգիսի և Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

19. *C. szovitsii* Pojark. 1939, Фл. СССР, 9, Addenda 8: 499. – Ս. Շովիցի:

Թուփ է 1.5–2 մ բարձրության: Աճում է քարքարոտ լեռնալանջերին, արիդային նոսրանտառներում, բացատներում: Հանդիպում է միջին լեռնային գոտում 1200–1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Karabagh orientalis, in collibus prope Schuscha, Hohenacker № 3423, fl.”. Holo.: LE!

Տարածված է Արևելյան և Հարավային Անդրկովկասում, Անատոլիայում, Հյուսիսային Իրանում: Հայաստանում հանդիպում է Դարեղեգիսի և Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

20. *C. tournefortii* Griseb. 1843, Spicil. Fl. Rumel. et Bithyn. 1: 90. – Ս. Տուրնեֆորի:

Թուփ է 2–2.5 մ բարձրության: Աճում է միայնակ կամ այլ տեսակների հետ քարքարոտ լեռնալանջերին, նոսրանտառներում, բացատներում: Հանդիպում է միջին լեռնային գոտում 1300–1400 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. Tab. 1852 in Lindley, Bot. Reg. 22. 1836

Տարածված է Հարավային Եվրոպայում, Ղրիմում, Արևելյան և Հարավային Անդրկովկասում: Հայաստանում հանդիպում է Բջևանի և Զանգեզուրի ֆլորիստական շրջաններում:

21. *C. pojarkoviae* Kossyich 1964, Новости сист. высш. раст.: 147. – Ս. Պոյարկովայի:

Թուփ է 3–5 մ բարձրության: Աճում է բացատներում, արիդային նոսրանտառներում, սարերի քարքարոտ լանջերին: Հանդիպում է միջին և բարձր լեռնային գոտում 1200–2000 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Крым, Карадаг, в нижней части южного склона хр. Сюрю-Кая, цв. 14. 06.1960, пл. 22. 09. 1960, В. М. Косых”. Holo. YALT, iso. LE!

Տարածված է Ղրիմում, Հարավային Անդրկովկասում: Հայաստանում հանդիպում է Երևանի, Գեղամա, Դարեղեգիսի և Մեղրու ֆլորիստական շրջաններում:

22. *C. gabrielianae* Pojark. ex Sargsyan 2009, Фл., растит., раст. Рес. Армении 17: 11. – Ս. Գաբրիելյանի:

Թուփ է 2–3 մ բարձրության: Աճում է արիդային նոսրանտառներում, քարքարոտ լեռնալանջերին: Հանդիպում է միջին լեռնային գոտում 1200–1800 մ ծ.մ.բ.: Ծաղկում է հունիսին, պտղակալում՝ հոկտեմբերին:

Տիպը. “Арм. ССР, Дарелегис, окрестности с. Гортун. По дороге из Элпина в Чанахчи. 11.10.1959г. leg. Э. Габриэлян, det. A. Pojarkova, 26.10.1963г.”. Holo.: ERE!, iso.: LE!

Հայաստանում հանդիպում է Երևանի և Դարեղեզիսի ֆլորիստական շրջաններում: Հայաստանի էնդեմ է:

Բարձր համային արժեքով առանձնանում են *C. pontica*, *C. orientalis*, *C. Susanykleinae* և *C. atrsanguinea* տեսակների պտուղները: *C. meyeri*, *C. rhipidophylla*, *C. Pseudo-heterophylla*, *C. x armena* և *C. orientalis* տեսակները բարձր գեղագարդության շնորհիվ խորհուրդ է տրվում օգտագործել միջին և բարձր լեռնային գոտիների բնակավայրերի կանաչապատման մեջ: *C. tournefortii*, *C. x armena*, *C. orientalis*, *C. meyeri*, *C. pontica*, *C. pojarkoviae* և *C. szovitsii* տեսակները հեռանկարային են արհիլային դենդրոպարկերի ստեղծման համար: *C. orientalis*, *C. meyeri*, *C. pallasii* և *C. microphylla* տեսակները հիանալի նյութ են կենդանի ցանկապատների ձևավորման համար: *C. x zangezura*, *x C. ulo-trich*, *C. microphylla*, *C. pontica*, *C. tournefortii*, *C. szovitsii*, *C. stevenii* և *C. pojarkoviae* տեսակներն ունեն պահպանման կարիք:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Варданян Ж.А.* Деревья и кустарники Армении в природе и культуре. Ереван, 367с, 2003.
2. *Габриэлян Э.Ц., Саркисян М.В.* Новый эндемичный вид *Crataegus susanykleinae* (Rosaceae) из Армении. Фл., растит., раст. рес. Армении., вып. 17. Ереван, 10–11, 2009.
3. *Пояркова А.И.* Род *Crataegus* L. Флора СССР, 9, М.- Л, 416–468, 498–510, 1939.
4. *Прилипка Л.И.* Род *Crataegus* L. Дендрофлора Кавказа, 4. Тбилиси, 136–157, 1965.
5. *Саркисян М.В.* Новые виды и новые местонахождения видов рода *Crataegus* (Rosaceae) для флоры Армении. Мат-лы межд. конфер. “Актуальные проблемы ботаники в Армении”, Ереван, 153–157, 2008.
6. *Саркисян М.В.* Конспект рода *Crataegus* (Rosaceae) во флоре Армении. Мат-лы межд. конфер. “Актуальные проблемы ботаники в Армении”. Ереван, 158–163, 2008.
7. *Саркисян М.В.* Два новых для науки вида рода *Crataegus* (Rosaceae) из Армении. Фл., растит., раст. рес. Армении, вып. 17, Ереван, 11–14, 2009.
8. *Саркисян М.В.* Новые для флоры Армении виды рода *Crataegus* (Rosaceae). Фл., растит., раст. рес. Армении. вып. 17, Ереван, 31, 2009.
9. *Саркисян М.В.* Представители рода *Crataegus* (Rosaceae) Южного Закавказья. Тезисы докладов межд. научн. конфер. “Изучение флоры Кавказа”. Пятигорск, 93–94, 2010.
10. *Тахтаджян А. Л.* Флористические области Земли. Л., Наука, 248с, 1978.
11. *Тахтаджян А.Л., Федоров Ан.А.* Флора Еревана. Определитель дикорастущих растений Араратской котловины. Л., 146 – 147, 1972.
12. *Федоров Ан.А.* Род *Crataegus* L. Флора Армении, 3, Ленинград, 291–303, 1958.
13. *Browicz K.* *Crataegus* (Rosaceae). Flora of Turkey and the East Aegeon Islands. In Davis P. H. Edinburg, University Press, 4, 133–147, 1972.
14. *Riedl H.* *Crataegus* (Rosaceae). Flora Iranica. In Rechinger K.H. Graz. Akademische Drunc und. Verlagsanstalt, 66, 49–65, 1969.

Ստացվել է 10.02.2011